

GLASNIK ARHIVA I DRUŠTVA ARHIVSKIH RADNIKA BOSNE I HERCEGOVINE, godina 1966, knjiga IV, Sarajevo 1966.

Šesta knjiga GLASNIKA, koja se pojavila sa izvjesnim zakašnjenjem za država, uglavnom, već ustaljeću fizionomiju, jer za razliku od ranijih knjiga nedostaje samo rubrika »Društvene vijesti«. S druge strane, uočljivo je nastojanje da se problematici koja tretira arhivistiku i arhivsku službu pokloni više pažnje.

Tako je u odgovarajuću rubriku uvršteno šest radova koji su, istina, manjeg obima (zauzimaju jedva nešto više od jedne sedmine knjige), ali su zato, po tematici koju obrađuju, veoma različiti: **Zaštita arhivske građe i organizacija arhivske službe u svijetlu naših pozitivnih propisa** (Mihudin Sulejmanpašić), **Arhivski poslovi u Arhivu BiH u 1965. godini i plan rada za 1966. godinu** (Kasim Isović), **Orijentalna zbirka Arhiva Hercegovine u Mostaru** (Hivzija Hasanbegić), **Zbirka Zvonimira Šubića u Muzeju književnosti u Sarajevu** (Aco Ljiljak), **Stručni rad u Arhivu Hercegovine u 1965. godini** (Vladimir Savić), **Zadaci arhivske biblioteke i njen značaj za arhivsku ustanovu** (Katica Tadić).

Muhidin Sulejmanpašić daje pregled zakonodavnih akata koji su u nas, u pojedinim periodima, regulisali status, organizaciju i djelovanje arhivskih ustanova, a posebno se zadržava na zakonodavstvu donijetom nakon stupanja na snagu Opšteg zakona o arhivskoj građi 1964. godine. Analizirajući pravni položaj arhivskih ustanova u Bosni i Hercegovini danas, autor izvodi mnogobrojne komparacije između odgovarajućeg zakonodavstva Bosne i Hercegovine i zakonodavstva drugih republika pa konstatuje razlike u koncepcijama o neposrednom odlučivanju, odnosno u koncepcijama o samoupravljanju u arhivskim ustanovama. Najbolji primjer je savjet arhiva koji u Bosni i Hercegovini ima dvostruki vid (savjet u širem i savjet u užem sastavu), a u propisima drugih republika ovom organu nije dat takav karakter.

Autor, dalje, analizira ulogu savjeta arhiva i konstatuje da savjet raspolaže elementima normative, organizacione, personalne i budžetske vlasti, te da takav »karakter ovlaštenja (ovog) organa upravljanja arhiva manifestuje punu sadržinu i suštinu samoupravljanja i dokazuje da ono ne predstavlja iskonstruisanu djelatnost, nego proces koji vodi rješavanju ključnih pitanja društva, proces koji daje radnom čovjeku puni zamah za kreativno djelovanje i koji vodi sve humanijem rješavanju postojećih društvenih suprotnosti«.

Kasim Isović obavještava o cjelokupnom radu Arhiva BiH u 1965. godini i planu rada za 1966. godinu, ističući još jednom da su kadrovski i smje-

štajni uslovi u kojima Arhiv djeluje nezadovoljavajući. Ti uslovi objektivno diktiraju izradu godišnjih planova rada, tj. uvijek se, u planiranju poslova, polazi od onoga što se u datim uslovima može uraditi pa su tako »stvarne potrebe arhivske službe, u krajnjoj liniji potrebe same nauke, veoma ovisile upravo od tih uslova, a to dalje znači da su one morale ostajati nezadovoljene ili su, u boljim slučajevima, mogle biti samo djelimično, a tek rijetko sasvim zadovoljene«.

Hivzija Hasanbegić daje iscrpnu informaciju o arhivalijama Orijentalne zbirke Arhiva Hercegovine koje su razvrstane u tri grupe: dokumente, rukopise i štampana djela. Najvredniji dio Zbirke su, svakako, dokumenti kojih ima oko 600, različitih po formi, porijeklu i sadržini, a među njima privlači posebnu pažnju 12 fermana iz 17, 18. i 19. vijeka i 4 originalne vakufname. Rukopisi su uglavnom prepisi i kompilacije, a rijetko originalni radovi i pisani su u velikoj većini slučajeva na arapskom jeziku. Štampane knjige sačinjavaju skromnu biblioteku od 326 primjeraka štampanih na orijentalnim jezicima.

Prilozi Ace Ljiljka, Vladimira Savića i Katice Tadić su kraće informacije u kojima zainteresovani čitalac može da nađe zanimljive podatke o književnom i dokumentacionom materijalu koji se odnosi na pisca i publicistu Zvonimira Šubića, da se informiše o fondovima i stanju sredenosti fondova Arhiva Hercegovine, te da se upozna sa jednim pogledom na značaj i ulogu arhivske biblioteke koju je istovremeno moguće nazvati i stručnom i specijalnom naučnom bibliotekom.

U rubrici »Članci i rasprave« objavljena su četiri priloga. Josip Lešić daje opširan rad **Putujuća pozorišta i njihov uticaj na pozorišni život Mostara za vrijeme austrougarske okupacije**. Iako je pisan na osnovu obimne dokumentacije, ovaj rad, sem uvodnog dijela, ne prelazi okvire iscrpne informacije, jer hronološki daje prikaze gostovanja svih pozorišnih trupa u Mostaru od prvog dolaska trupe Đorđa Protića 1879. do gostovanja Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada 1912. godine. Da autor ima, prije svega, cilj da informiše, govori i dodatak radu koji obuhvata deset stranica: **Pregled pozorišnih predstava koje su u Mostaru prikazala putujuća pozorišta** i mostarski amateri za vrijeme austrougarske okupacije, sa nazivima djela koja su prikazivana, oznakama vrste djela, autora i trupe izvođača. U uvodu, međutim, autor daje neka zapažanja koja su rezultat uopštavanja nakon izvršene analize i koja bi, zato, mogla da nađu mjesta u zaključnom dijelu rada. Tu on, prije svega, ističe da se zasluge putujućih i drugih pozorišnih družina koje su posjetile Mostar ne sastoje samo u uticaju na razvitak pozorišta u nas, nego prvenstveno u političkom djelovanju jer »igrajući repertoar iz naše narodne istorije, ove družine budile su i jačale nacionalnu svijest, donosile su slobodarski duh i borbenu tradiciju oslobođenih krajeva, rasplamsavala su patriotska osjećanja«. Stoga je sasvim razumljivo što su okupacione vlasti sistematski ometale ili čak onemogućavale rad putujućih pozorišnih družina. Jednako je tačna i konstatacija da »prikazujući brojna djela iz naše i svjetske dramske literature, putujuća pozorišta imaju i nesumnjivih književnih i kulturnih zasluga« i da su u kulturnom i političkom životu Mostara odigrala značajnu ulogu.

Privilegovana agrarna i komercijalna banka za Bosnu i Hercegovinu je prilog Luke Đakovića. Na osnovu građe iz Arhiva Bosne i Hercegovine, kojom se stručno koristi i interpretira, Đaković posmatra pitanje osnivanja

Privilegovane agrarne i komercijalne banke za Bosnu i Hercegovinu, u stvari filijale Peštanske ugarske komercijalne banke, sa dva aspekta.

Na jednoj strani to je pokušaj krupnog mađarskog kapitala da se u znatnijoj mjeri infiltrira u cjelokupni privredni i društveni život Bosne i Hercegovine, jer je ugovor o osnivanju ove Banke predviđao da ona daje zajmове kmetovima za otkup zemljišta i zajmове na hipotekarnoj osnovi, da kreditira državne organe, finansira razvoj saobraćaja, raznih zadruga itd. Osnivanje Banke sa takvim statusom moralo je da uznemiri austrijske finansijske krugove. Austrijski uticajni faktori su putem štampe i parlamenta povelili snažnu akciju protiv osnivanja Banke s motivacijom da bi odobravanje njenog rada značilo »protežiranje ugarskog političkog i ekonomskog patronata nad Bosnom i Hercegovinom«. Međutim, bez obzira na tu akciju koju je podržao i predsjednik austrijske vlade, car je, aprila 1909, sankcionisao osnivanje Banke i Đaković zaključuje da je »Privilegovana agrarna i komercionalna banka za Bosnu i Hercegovinu trebala, kako izgleda, da posluži kao protuusluga Mađarima za prihvaćeni akt o aneksiji«.

Na drugoj strani, činjenica da je Banka u najavljenom poslovanju na prvo mjesto stavljala davanje zajmova kmetovima za otkup zemljišta izazvala je kod svih konfesija i političkih grupa u BiH izuzetan interes. Đaković analizira stavove političkih stranaka i grupa u BiH prema stvaranju Banke, odnosno prema budućem djelovanju Banke na području agrarnih odnosa i zaključuje da je kod svih tih stranaka i grupa to djelovanje »naišlo na snažnu opoziciju, iako su se akcionari Peštanske ugarske banke trudili da izborom i ulaskom pojedinih predstavnika sve tri narodne grupe (u upravni i nadzorni odbor Banke — Č. M.) ublaže taj otpor«. Zbog takvih stavova, zbog tako snažnog otpora »domaćih i bečkih mjerodavnih krugova morao se poštovati sporazum između austrijske vlade i Zajedničkog ministarstva finansija po kojem je poslovanje novoosnovane Banke bilo odloženo do prve sjednice bosanskohercegovačkog Sabora«.

Treba napomenuti i to da je Đakovićev prilog, u izvjesnom smislu, imperfektan, jer nedostaju završni podaci o stavovima bosanskohercegovačkog Sabora prema planiranoj djelatnosti banke itd. Međutim, bez obzira na to, prilog se svojim kvalitetima ističe u prvi plan ove knjige GLASNIKA.

Rad Milana Đakovića nosi naslov **Agrarni nemiri u Bosni i Hercegovini poslije prvog svjetskog rata**. Agrarni nemiri, međutim, služe autoru samo kao polazna osnova za razmišljanje o neriješenom agrarnom pitanju, i naročito, o stavovima Narodnog vijeća Bosne i Hercegovine i njegovih organa prema nemirima koji su zahvatili neke krajeve BiH. Citirajući **Narodni glas** koji navodi da su »pokreti seljaka... ni manje ni više no početak seljačke, kmetovske revolucije za revolucionarno rješenje agrarnog pitanja« autor zaključuje da »stvarno, u tom prelaznom vremenu nemiri na selima imaju sve atribute seljačke bune«, a da ne daje precizne pokazatelje o obimu i, što je važnije, o karakteristikama nereda zbog kojih ih je moguće tako kvalifikovati. Nije raščišćeno ni pitanje odnosa organa vlasti prema agrarnim nemirima, jer se ističe da »u tim danima nema vlasti koja bi zaštitila zemljoposjednike«, da je »stari državni aparat srušen i njegove zaostale organe više niko nije slušao, a novi organi vlasti, kotarski i seoski odbori Narodnog vijeća, nisu se još učvrstili«, a nešto kasnije da su, iz određenih razloga, »I dalje ostali kotarski uredi i okružni predstojnici. Uporedo sa organima stare vlasti Narodno vijeće je formiralo i svoje organe: kotarske i seoske odbore«.

Sigurno je da bi izvjesne dopune, sa ciljem da se izbjegnu ove nejasnoće i izvrše izvjesne stilske korekcije, znatno podigle vrijednost rada koji tretiranom tematikom privlači pažnju.

Tomislav Kraljačić je obradio **Razvoj i političke akcije mjesne organizacije KPJ u Sarajevu 1919—1920. godine**. Analizirajući uslove u kojima je organizovana i djelovala mjesna organizacija Socijaldemokratske stranke, odnosno Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), odnosno KPJ, Kraljačić konstatuje da se »radnička klasa Sarajeva našla u situaciji izbora između nacionalnog i klasnog opredjeljenja. Po svom mentalitetu... nesumnjivo je inklinirala prvoj mogućnosti, ali ju je, u većini, opšta situacija u zemlji i u svijetu opredijelila za drugu«. Ovakav zaključak koji zapravo govori o nivou klasne svijesti radničke klase Sarajeva mogao bi podjednako dobro (ili i bolje) da stoji u zaključnom, umjesto u uvodnom, dijelu rada. Pojave u radničkom pokretu i događaji u Sarajevu nakon donošenja »Obznane« upućuju na uvjerenje da je nepostojanje jasnih pogleda na nacionalno pitanje još dugo nakon »Obznane« predstavljalo ozbiljnu, i periodično nepremostivu, smetnju za konsolidaciju i snaženje ilegalne KPJ, odnosno da su zbog toga razne reformističke struje mogle da u okvirima radničkog pokreta u Sarajevu održavaju dominantan uticaj.

Kraljačićeva analiza akcija mjesne organizacije KPJ u Sarajevu, izvršena znalački i obilno potkrijepljena podacima iz izvora razne provenijencije, logično dovodi do zaključka da su te akcije, sem akcija u vezi sa izborima za Ustavotvornu skupštinu, pokazale da je radnička klasa Sarajeva na zborovima i skupštinama »pokazivala svoju borbenost i raspoloženje za revolucionarnu akciju... isticala samosvijest o svojoj snazi i pružala otpor svim mjerama vlasti koje su ugrožavale njen materijalni i politički položaj«, ali i da »taj otpor nije išao dalje od protesta, jer mjesna organizacija u to vrijeme nije bila ni u idejnom ni u organizacionom pogledu dovoljno sazrela da bi mase pvela u oštrije političke okršaje«.

Sa podacima koje sadrži i obrađuje, te zaključcima na koje logično i nenametljivo upućuje, Kraljačićev rad znači ozbiljan uvod u jednu cjelovitu studiju o radničkom pokretu u Sarajevu između dva rata.

U rubrici »Građa« dr Hamdija Kapidžić objavljuje 71 dokumenat iz Arhiva Bosne i Hercegovine (fond Zajedničkog ministarstva finansija — Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu i povjerljiva prepiska između poglavara Zemaljske vlade generala Sarkotića i ministra Zajedničkog ministarstva finansija), koji se odnose na period 1915—1918. godine. Riječ je o čitavom nizu dokumenata najveće vrijednosti, do danas nekorištenih u odgovarajućoj mjeri, koji će dati, kako dr Kapidžić navodi, »siguran materijal za objašnjavanje političke situacije u Bosni i Hercegovini u toku prvog svjetskog rata; pružiće objašnjenja o držanju političkih grupacija u zemlji prema jugoslovenskom ujedinjenju, daće sigurna obavještenja o revolucionarnoj situaciji na jugu Habsburške Monarhije, posebno u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini«. Posebnu pažnju privlače dokumenti objavljeni pod brojevima 70 i 71, odnosno izjava generala Sarkotića o njegovom radu u BiH i jedna vrsta memorandumu posljednjeg ministra Zajedničkog ministarstva finansija Špicmilera o načinu rješavanja jugoslovenskog pitanja u okviru Monarhije.

U istoj rubrici objavljena su i tri dokumenta koja se odnose na političku djelatnost Vase Pelagića u banjalučkoj bogosloviji. Dokumenta obja-

vljuju sovjetski istoričari V. G. Karasjov i V. N. Kondratjeva, a osvrst na te dokumente i ličnost Vase Pelagića napisao je dr Milorad Ekmčić.

Miodrag ČANKOVIĆ